

Pojęcia kluczowe: *prawo do obrony, Sąd Najwyższy, odmowa zeznań, fałszywe zeznania*

## Glosy

*Katarzyna Gajowniczek-Pruszyńska  
Piotr Karlik*

### **ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA RZECZYWISTEGO SPRAWCY ZA SKŁADANIE FAŁSZYWYCH ZEZNAŃ – GŁOSA DO POSTANOWIENIA SĄDU NAJWYŻSZEGO Z 10.12.2020 R. (I KK 58/19)**

W niniejszej glosie autorzy koncentrują się na konsekwencjach i znaczeniu postanowienia Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r. (I KK 58/19) dla działalności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Prezentują również wybrane stanowiska Sądu Najwyższego w zakresie interpretacji art. 233 § 1a Kodeksu karnego. Przedstawiają argumentację Sądu Najwyższego i poddają ją krytycznej analizie. W dalszej części wskazują na status rzeczywistego sprawcy przesłuchiwanego w charakterze świadka oraz omawiają zagrożenia niezachowania gwarancji prawa do obrony, wynikającego z niewłaściwej wykładni przepisu art. 233 § 1a k.k. W podsumowaniu przedstawiono również proponowany model działania organów w związku z wydanym orzeczeniem.

#### **Postanowienie Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r. (I KK 58/19)**

**Nie popełnia przestępstwa z art. 233 § 1 ani § 1a k.k. osoba przesłuchiwana w charakterze świadka, gdy składa fałszywe zeznania z obawy przed narażeniem samego siebie na odpowiedzialność karną, w granicach własnej odpowiedzialności karnej**

Przedmiotem niniejszego opracowania jest w przeważającym stopniu analiza postanowienia Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r.<sup>1</sup>, wydanego na kanwie sprawy, w której przed sądami powszechnymi obu instancji zapadły wyroki uniewinniający, a następnie utrzymujący w mocy rozstrzygnięcie odnoszące się do zarzutu z art. 233 § 1a Kodeksu karnego<sup>2</sup>. W uzasadnieniu tych orzeczeń wskazano między innymi, że „nie można zwykłą ustawą wprowadzić penalizacji składania fałszywych depozycji przez sprawcę czynu zabronionego w realizacji jego obrony. Uznanie odpowiedzialności karnej oskarżonych za składanie fałszywych zeznań byłoby równoznaczne z pozbawieniem do obrony i «zmuszaniem» do dostarczania dowodów przeciwko sobie i samooskarżaniem się, co godziłoby w fundamentalne prawo oskarżonego do obrony, które zagwarantowane jest w Konstytucji i Konwencji Praw Człowieka. (...) Sytuacji tej nie zmienia treść dodanego nowelizacją Kodeksu karnego z 11.03.2016 r.<sup>3</sup>, art. 233 § 1a k.k. Artykuł ten powinien być rozumiany w ten sposób, że zakres jego stosowania zawężony jest do świadków, którzy składają fałszywe zeznania z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą ich najbliższym. Natomiast w stosunku do świadków, którzy fałszywie zeznają

z obawy przed własną odpowiedzialnością karną aktualne pozostają tezy Sądu Najwyższego wskazujące, że nie popełnia przestępstwa fałszywych zeznań, kto umyślnie składa nieprawdziwe zeznania dotyczące okoliczności mających znaczenie dla realizacji jego prawa do obrony (jak w uchwale SN z 20.09.2007 r., I KZP 26/07, OSNKW 2007, poz. 71)<sup>4</sup>.

Na skutek kasacji wywiezionej przez oskarżyciela publicznego, w której podjęto próbę wskazania, że norma art. 233 § 1a k.k. obejmuje także świadków, którzy zeznają nieprawdę lub zatają prawdę z obawy przed odpowiedzialnością grożącą im samym lub ich najbliższym, Sąd Najwyższy przeprowadził wnikliwą analizę zagadnienia standardu gwarancji procesowych przysługujących sprawcy czynu, przesłuchiwanemu uprzednio w charakterze świadka. Jak wskazano, problem nie jest nowy, jednakże nowelizacja Kodeksu karnego z 11.03.2016 r. i dodanie § 1a do art. 233 k.k. wymogła konieczność ponownego jego omówienia. Poniżej wyrażamy zdanie, że wnioski wypływające z orzeczenia Sądu Najwyższego, potwierdzające zresztą dotychczasowy, powszechnie utrwalony pogląd, zasługują na dalszą, pełną akceptację.

Poczynione przez Sąd Najwyższy uwagi są przedmiotem niniejszej publikacji zarówno z perspektywy zgodności z obowiązującymi zasadami procesu karnego, jak i z punktu widzenia praktyki przeprowadzania czynności dowodowych przesłuchania.

<sup>1</sup> Postanowienie SN z 10.12.2020 r. (I KK 58/19), OSNK 2021/2, poz. 8.

<sup>2</sup> Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2021 r. poz. 1023 ze zm.), dalej k.k.

<sup>3</sup> Ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 437).

<sup>4</sup> Uzasadnienie postanowienia SN z 10.12.2020 r. (I KK 58/19), s. 2–5.

## PRZESTĘPSTWO SKŁADANIA FAŁSZYWYCH ZEZNAŃ PRZEZ RZECZYWISTEGO SPRAWCĘ

Jak wskazano już we wstępie, przedmiotem analizy w ramach niniejszego tekstu jest zakres odpowiedzialności tzw. rzeczywistego sprawcy przestępstwa za składanie fałszywych zeznań. Swoistym celem działania sprawcy jest, co oczywiste, dążenie do uniknięcia poniesienia odpowiedzialności karnej. W konsekwencji w sytuacji, w której rzeczywisty sprawca zostaje wezwany do złożenia zeznań w charakterze świadka, dochodzi do konfliktu wartości. Z jednej strony występuje dobro wymiaru sprawiedliwości z zasadą prawdy materialnej na czele, z drugiej zaś występuje prawo do obrony z jego wszelkimi gwarancjami<sup>5</sup>. Kodeks karny w art. 233 § 1 przewiduje generalną odpowiedzial-

ność za składanie tzw. fałszywych zeznań, nie wymieniając jednocześnie żadnych wyłączeń w tym zakresie. Jedynym warunkiem poniesienia odpowiedzialności na gruncie wspomnianego przepisu jest uprzedzenie zeznającego o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań.

Prowadzi to do wstępnego wniosku, że polskie prawo karne nie zna innych wyjątków w zakresie „wyłączenia” odpowiedzialności karnej z tytułu składania fałszywych zeznań. Pojawiające się ewentualne konflikty wartości rozwiązywane bywają na gruncie regulacji procesowej. Chodzi tu oczywiście o uprawnienia wynikające z treści art. 182, art. 183 i art. 185 Kodeksu postępowania karnego<sup>6</sup>. Natomiast z punktu widzenia poruszanej tematyki kluczowe znaczenie ma art. 183 § 1 k.p.k., a więc przewidziana możliwość uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli mogłaby ona narazić świadka lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Ustawodawca przyznał zatem prymat zasadzie prawa do obrony<sup>7</sup>. Takie rozstrzygnięcie kolizji wartości rodzi jed-

<sup>5</sup> P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006; M. Wąsek-Wiaderek, *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019/1, s. 18; P. Wiliński, *Konstytucyjne granice prawa do obrony*, „Palestra” 2007/5–6; S. Steinborn, M. Wąsek-Wiaderek, *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej (w:) Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B.T. Bienkowska, Warszawa 2015, s. 447–452; B. Nita, *Konstytucyjne zakorzenienie zasady nemo tenetur se ipsum accusare (w:) Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa profesor Zofii Świdwy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 220–234; J. Skorupka, *Rzetelne postępowanie przygotowawcze (w:) Rzetelny proces karny, materiał z konferencji naukowej*, Trzebieszowice, 17–19.09.2009 r., s. 24.

<sup>6</sup> Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1023 ze zm.), dalej k.p.k.

<sup>7</sup> T. Gardocka, *Materialne granice prawa do obrony w procesie karnym (w:) Prawo do obrony w postępowaniu penalnym*, Warszawa 2014 s. 34; P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2006, s. 174–182; zob. także art. 42 ust. 2 i art. 37 Konstytucji RP z 2.04.1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.) jako nadrzędnego źródła prawa i akt prawny, który realizuje w tym zakresie szersze uprawnienie niż ustawa zwykła – D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999, s. 202.

nak pytania, w tym przede wszystkim o zakres oddziaływania gwarancji wynikających z zasady prawa do obrony. Problem ten właśnie bezpośrednio dotyczy kluczowego zagadnienia z perspektywy prowadzonej analizy, a mianowicie składania fałszywych zeznań przez rzeczywistego sprawcę.

Warto w tym miejscu wskazać, że taka czynność procesowa może wynikać ze wstępnego etapu postępowania, na którym nie ustalono jeszcze wszystkich okoliczności sprawy, lub brak jest właściwego rozeznania w sprawie. Wydaje się jednak, że kwestia ta nie ma większego znaczenia dla prawnej oceny fałszywych zeznań rzeczywistego sprawcy. Samo zagadnienie od lat jest przedmiotem publikacji<sup>8</sup>, a także sporów w doktrynie<sup>9</sup>. Główną osią dyskusji wciąż pozostaje pytanie, czy podejrzany lub oskarżony ma „prawo do kłamstwa”, względnie „prawo do

milczenia”<sup>10</sup>. Kluczowe znaczenie zdaje się mieć efekt końcowy skorzystania z owego uprawnienia, który sprowadza się do przewidywanej karalności za składanie fałszywych wyjaśnień albo do jej braku<sup>11</sup>. Z tym problemem związanych jest wiele zagadnień, których rozumienie wyznacza zakres prawa do obrony. Składają się one *de facto* z czterech elementów, tj.:

- krąg podmiotów chronionych prawem do obrony,
- granice temporalne tego prawa,
- relacja prawa do obrony do treści wyrażonych w art. 183 § 1 k.p.k.,
- granice bezkarności<sup>12</sup>.

Z wymienionych wyżej aspektów dla przedmiotowej analizy kluczowe znaczenie zdają się mieć temporalne granice prawa do obrony, które w znacznej mierze determinują pozostałe elementy. Przyjęcie bowiem odpowiedzialności za zeznawanie nieprawdy lub zatajanie prawdy z obawy przed odpowiedzialnością karną *de facto* oznacza istotne zawężenie prawa do obrony w ujęciu temporalnym. W konsekwencji prawo do obrony traci swój uniwersalny charakter, gdyż jego rzeczywista aktualizacja uzależniona jest wyłącznie od powstania

<sup>8</sup> M. Cieślak, *Przestłuchanie osoby podejrzanej o udział w przestępstwie, która nie występuje w charakterze oskarżonego*, „Państwo i Prawo” 1964/5–6; A. Lach, *Współczesne tendencje w zakresie ograniczania prawa do milczenia w procesie karnym (w:) Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004, s. 235; M. Bielski, *Wyłączenie przepięności składania fałszywych zeznań w związku z przysługującym sprawcy czynu zabronionego prawem do obrony*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/3, s. 73–92; P. Sowiński, *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Warszawa 2004.

<sup>9</sup> E. Pohl, *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień przez oskarżonego w polskim postępowaniu karnym – szkic teoretycznoprawny*, „Prokuratura i Prawo” 2006/6; P. Wiliński, *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień w postępowaniu karnym – artykuł polemiczny*, „Prokuratura i Prawo” 2007/2.

<sup>10</sup> J. Czabański, M. Warchoła, *Prawo do milczenia czy prawo do kłamstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2007/12; M. Rusinek, *O prawie do kłamstwa (artykuł polemiczny)*, „Prokuratura i Prawo” 2008/4.

<sup>11</sup> A. Bojańczyk, *Uprawnienie do składania fałszywych wyjaśnień – jak długo jeszcze*, „Palestra” 2014/9, s. 139.

<sup>12</sup> D. Gruszecka, *Zasięg prawa do obrony w kontekście odpowiedzialności za fałszywe zeznania*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010/2, s. 141.

strony procesowej na skutek wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Zatem to organ procesowy arbitralnie będzie kształtował katalog uprawnień poszczególnych uczestników postępowania<sup>13</sup>.

Dotychczas jedynie nieliczni autorzy wskazywali na konieczność wprowadzenia regulacji prawnej mającej za zadanie zerwanie z bezkarnością rzeczywistego sprawcy występującego w roli świadka za składanie fałszywych zeznań<sup>14</sup>. Z kolei najbardziej radykalni komentatorzy domagali się wprowadzenia karalności za składanie fałszywych wyjaśnień<sup>15</sup>. Tak było do 2016 r., kiedy ustawodawca zdecydował o dodaniu do Kodeksu karnego art. 233 § 1a k.k. W myśl tego przepisu „jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Tym samym przesądzono o penalizacji zachowania uczestnika procesu, który mimo pouczenia o prawie do odmowy złożenia zeznań lub odpowiedzi na pytania złożył fałszywe zeznanie w obawie przed odpowiedzialnością karną lub odpowiedzialnością karnoskarbową grożącą jemu lub osobie jemu najbliższej.

W konsekwencji odżyły wszystkie zagrożenia wynikające z formaliz-

stycznego zawężenia prawa do obrony wyłącznie do figury procesowej oskarżonego, rozumianego na gruncie art. 71 § 3 k.p.k., co niechybnie może prowadzić do ograniczenia gwarancji osób, przeciwko którym postępowania karne są realnie prowadzone. Należy odnotować, że uregulowanie tej kwestii nie wywołało większego sprzeciwu doktryny czy judykatury. Jedynie w nielicznych publikacjach przyjęto pogląd, że wobec tych zmian legislacyjnych utraciły aktualność opinie przewidujące brak przestępności składania fałszywych zeznań przez rzeczywistego sprawcę<sup>16</sup>. Niektórzy autorzy wskazali, że takie rozwiązanie może budzić wątpliwości natury konstytucyjnej<sup>17</sup> lub stać w opozycji do powszechnie przyjmowanej zasady *nemo se ipse accusare tenetur*<sup>18</sup>. Ale pojawił się również pogląd, że takie rozwiązanie „zwiększa dotychczasowy stopień ochrony wymiaru sprawiedliwości przed wprowadzaniem w błąd organów procesowych w wyniku składania fałszywych zeznań, a w konsekwencji zabezpiecza przed wydaniem błędnego orzeczenia”<sup>19</sup>. Do kwestii tej nie odniósł się także Sąd Najwyższy, co z pewnością jest kon-

<sup>13</sup> K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Karlik, *Granice prawa do obrony z perspektywy art. 233 § 1a k.k. – rozważania na tle postanowienia Sądu Najwyższego z 15.01.2020 r. (I KZP 10/19), „Palestra” 2020/6, s. 164.*

<sup>14</sup> J. Czabański, M. Warchoń, *Prawo do milczenia...*, s. 35.

<sup>15</sup> A. Bojańczyk, *Uprawienie...*, s. 141.

<sup>16</sup> W. Zalewski (w:) *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, *Komentarz do art. 222–316*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 233, nb 4.

<sup>17</sup> A. Herzog (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 233.

<sup>18</sup> K. Wiak (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 233.

<sup>19</sup> I. Zgoliński (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2021, LEX/el., komentarz do art. 233.

sekwencją czasu, jaki musiał upłynąć od momentu wejścia w życie nowego, obowiązującego rozwiązania, do pojawienia się w konkretnych sprawach rozpoznawanych przez ten sąd.

### DWUGŁOS SĄDU NAJWYŻSZEGO W ZAKRESIE CHARAKTERU ART. 233 § 1A K.K.

Jak dotąd Sąd Najwyższy dwukrotnie podjął się analizy art. 233 § 1a k.k., za każdym razem odmiennie podchodząc do jego oceny. Wydaje się także, że nie są to zarazem jedyne orzeczenia Sądu Najwyższego, jakie w najbliższym czasie zapadną, a to z uwagi na kontrowersyjny charakter omawianej regulacji.

Jako pierwsze należy przywołać postanowienie z 15.01.2020 r.<sup>20</sup>, w którym Sąd Najwyższy dokonał oceny występkę z art. 233 k.k., a w szczególności jego uprzywilejowanego typu, oraz zasadę odpowiedzialności za ten występki w świetle uchwały Sądu Najwyższego z 20.09.2007 r.<sup>21</sup> (w tym późniejszej ustawy z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw<sup>22</sup>). W postanowieniu tym Sąd Najwyższy, dokonując wykładni art. 233 § 1a k.k., ograniczył się jedynie do wykładni językowej, pomijając pozostałe poziomy wykładni przepisów prawnych,

ale i pomijając całą dotychczasową, niekwestionowaną interpretację przepisów przewidujących odpowiedzialność karną świadka za składnie fałszywych zeznań<sup>23</sup>. W konsekwencji przyjął następujące stanowisko, że „skoro zaś obecnie ustawodawca tę – niewątpliwie szczególną – sytuację, dotychczas traktowaną w orzecznictwie jako kontratypową, uregulował w przepisie art. 233 § 1a k.k., statuując w nim uprzywilejowany typ przestępstwa składania fałszywych zeznań, to oczywiste jest, że działanie sprawcy składającego fałszywe zeznania w obawie przed grożącą mu odpowiedzialnością karną, nie może być już rozumiane jako działanie w omawianych okolicznościach wyłączających bezprawność takiego zachowania”<sup>24</sup>.

Zaaprobowanie istotnego ograniczenia prawa do obrony wzbudziło uzasadniony sprzeciw i spotkało się z negatywną oceną<sup>25</sup>. Skład orzekający w tej sprawie, pomimo konieczności

<sup>23</sup> M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*. Warszawa 2017, s. 224; wykładnia art. 233 k.k. przeprowadzona została w kilku co najmniej uchwałach i orzeczeniach SN – zob. m.in. uchwała z 20.06.1991 r. (I KZP 12/91), OSNKW 1991/10-12/46; uchwała z 26.04.2007 r. (I KZP 4/07), OSNKW 2007/6, poz. 45; uchwała z 20.09.2007 r. (I KZP 26/07), OSNKW 2007/10, poz. 71; wyrok SN z 25.04.2007 r. (IV KK 127/07), „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2007/9, poz. 16; postanowienie SN z 22.09.2008 r. (IV KK 241/08), „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2009/2, poz. 20.

<sup>24</sup> W tym miejscu należy zaznaczyć, że zdanie odrębne złożył SSN M. Laskowski.

<sup>25</sup> K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Karlik, *Granice prawa do obrony z perspektywy art. 233 § 1a k.k. – rozważania na tle postanowienia Sądu Najwyższego z 15.01.2020 r. (I KZP 10/19)*, „Palestra” 2020/6, s. 161.

<sup>20</sup> Postanowienie SN z 15.01.2020 r. (I KZP 10/19), OSNKW 2020/1, poz. 1.

<sup>21</sup> Uchwała SN z 20.09.2007 r. (I KZP 26/07), „Prokuratura i Prawo” 2007/12, poz. 9, „Biuletyn SN” 2007/9, OSP 2008/4, poz. 46.

<sup>22</sup> Ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 437).

krytycznego ustosunkowania się do treści znowelizowanego art. 233 k.k., zaproponował argumentację sprzeczną z dotychczasową wykładnią celowościową i systemową przepisu. Ponadto sprzeniewierzył się wykładni uwzględniającej gwarancje obrony w rozumieniu konstytucyjnym, czyniąc ze skorzystania z podstawowych gwarancji procesowych zarzut unicestwienia celu procesu karnego.

Z kolei w postanowieniu Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r.<sup>26</sup> skład orzekający rozpoznający kasację szeroko i wyczerpująco przedstawił argumentację odnoszącą się do prawidłowej wykładni art. 233 § 1a k.k. Fundamentalne znaczenie ma przede wszystkim stwierdzenie, że mimo dodania wymienionego wyżej przepisu nie straciło na aktualności stanowisko, zgodnie z którym osoba świadomie składająca fałszywe zeznania odnośnie do okoliczności mających znaczenie dla realizacji jej prawa do obrony nie popełnia przestępstwa z art. 233 § 1 k.k. Zdaniem Sądu Najwyższego zakres podmiotów podlegających odpowiedzialności karnej na gruncie art. 233 § 1a k.k. jest taki sam jak w przypadku art. 233 § 1 k.k. Stanowi to konsekwencję bezpośredniego odwołania się do treści brzmienia tego przepisu: „Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1...”. Oznacza to zatem, że i drugi z przywołanych przepisów nie obejmuje swoim zakresem świadka składającego fałszywe zeznania w ramach przysługującego mu prawa do obrony. W dalszej kolejności Sąd Najwyższy stanowczo podkreślił, że

prawo to przysługuje osobie od chwili podjęcia wobec niej pierwszych czynności procesowych, zmierzających do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej. Rekapitułując, Sąd Najwyższy uznał, że „nie popełnia przestępstwa z art. 233 § 1 ani § 1a k.k. osoba przesłuchiwana w charakterze świadka, gdy składa fałszywe zeznania z obawy przed narażeniem samego siebie na odpowiedzialność karną, w granicach własnej odpowiedzialności karnej”.

Zaprezentowane stanowiska Sądu Najwyższego diametralnie różnią się w ocenie wykładni art. 233 § 1a k.k. Nie może przy tym dziwić, że wyłącznie jedno z nich zasługuje na aprobatę. Postanowienie z 10.12.2020 r. uwzględnia dotychczasowy dorobek orzecniczy w omawianym zakresie, tj. przedstawia wyczerpujące uzasadnienie swojego krytycznego podejścia. Przytoczone wyżej argumenty trafnie odnoszą się do zakresu temporalnego prawa do obrony, znacząco ograniczając negatywne efekty nowelizacji art. 233 k.k. przez dodanie § 1a. Słusznie stwierdzono, że korzystanie z narzędzi przewidzianych w ramach prawa do obrony nie może być automatycznie utożsamiane z unicestwianiem celu procesu karnego. Takie podejście wynikać może jedynie – co zauważa SN – wyłącznie z nieporozumienia albo złej woli.

Podsumowując tę część rozważań, nie popadając w nadmierny optymizm, trzeba pamiętać, że orzeczenie SN z 10.12.2020 r. ma charakter indywidualny. Należy zatem mieć nadzieję, że stanowisko wyrażone w tym postanowieniu będzie punktem wyjścia dla sądów orzekających w tego typu

<sup>26</sup> Postanowienie SN z 10.12.2020 r. (I KK 58/19), OSNK 2021/2, poz. 8.

sprawach, a orzeczenie z 15.01.2020 r. będzie jedynie przytaczane dla zobrazowania błędnego podejścia do wykładni art. 233 § 1a k.k.

### PRAKTYCZNY WYMIAR PROBLEMU

Znaczenie rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r. dla praktyki stosowania prawa jest ogromne. Doskonale widać to w sprawach prowadzonych na etapie postępowania przygotowawczego, w których przeprowadzenie dowodu z przesłuchania w charakterze świadka stało się narzędziem wpływu na dalsze losy toczącej się sprawy. Do czasu wejścia w życie nowelizacji art. 233 k.k. i wprowadzenia § 1a do jego treści obowiązywała reguła procesowa – bardzo wyraźnie wytyczona przez orzecznictwo Sądu Najwyższego – sprowadzająca się do nieprzesłuchiwanie w charakterze świadka osoby, co do której istnieje podejrzenie postawienia zarzutów. Tendencja ta uległa wyraźnej zmianie wraz z wejściem w życie nowej normy, która umożliwiła organom ścigania nie tylko elastyczne podejście do doczasowej praktyki, ale i skorzystanie z przewagi procesowej, jaką daje interpretacja § 1a zwłaszcza wobec osób pozostających w zainteresowaniu organów ścigania oraz miałości zebranego materiału dowodowego. Ryzyko nadużyć przy gromadzeniu materiału dowodowego – tak w obszarze stawiania zarzutu osobie, która przesłuchiwana w charakterze świadka pozostaje w dylemacie moralnym składania zeznań zgodnych z prawdą i obciążanie siebie lub osoby sobie

najbliższej, a niepopularnej odmowy udzielania odpowiedzi na pytania, jak i w przypadku zastosowania art. 233 § 1a jako swoistego szantażu wobec domniemanego sprawcy przesłuchiwanego w charakterze świadka – jest ogromne. Obrazowo mówiąc, zastosowanie art. 233 § 1a może stać się tzw. propozycją nie do odrzucenia, której przejawem jest ultimatum kierowane do świadka – zeznasz prawdę, w której przyznasz się do winy, albo postawiony zostanie ci zarzut składania fałszywych zeznań, a popełnienie czynu, do którego się nie przyznajesz, i tak przecież jakoś zostanie ci udowodnione. Jest to oczywiście skrajny przypadek, ale jego ewentualny i możliwy przecież efekt stał się *de facto* kanwą sprawy, w której Sąd Najwyższy zajął stanowisko. Obawy te materializują się tym bardziej w sprawach – a jest ich przeważająca większość – w których świadek nie korzysta z pomocy pełnomocnika i pozostaje bezradny w relacji z organami ścigania.

Należy mieć zatem na względzie, że treść art. 233 § 1a k.k. może stanowić zachętę dla organu procesowego do przesłuchiwanie w charakterze świadków w pierwszej kolejności osób, które *prima vista* najprawdopodobniej mogą okazać się podejrzanymi na dalszym etapie. Widać to szczególnie na przykładzie postępowań w sprawach przestępstw gospodarczych, w tym czynów z art. 296 lub art. 297 k.k., które rozpoczynają się przesłuchaniem członków zarządu lub członków rad nadzorczych w charakterze świadków. Także i w takim wypadku świadek znajduje się w skomplikowanej sytuacji procesowej. Skorzystanie z upraw-



nienia określonego w art. 183 k.p.k. jest w tym przypadku dalece niewystarczające. Odmowa udzielenia odpowiedzi jedynie na część z zadanych pytań może wskazywać kierunki działania prokuratorowi, nawet w sytuacji, gdy początkowo postępowanie nie było prowadzone pod tym kątem. Z kolei jako wątpliwe jawi się zaakceptowanie sytuacji, w której przesłuchiwany będzie odmawiał odpowiedzi na każde z zadanych pytań, nawet tych najbardziej oczywistych, które nie rodzą po stronie przesłuchiwanego żadnego ryzyka. Przepis art. 183 k.p.k. jest w tym zakresie precyzyjny i wskazuje, że taka możliwość dotyczy wyłącznie pytań, na które udzielenie odpowiedzi wiązałoby się z potencjalną odpowiedzialnością karną lub karnoskarbową. Bezpodstawne zasłanianie się tą gwarancją mogłoby zostać potraktowane jako nadużycie prawa, co w konsekwencji narażałoby osobę przesłuchiwaną na karę porządkową z tytułu bezpodstawnego uchylania się od odpowiedzi na pytanie.

### WPLYW ORZECZENIA SN NA PRAKTYKĘ

Jak wynika z powyższych rozważań, obecna praktyka organów ścigania znacząco odbiega od oczekiwanych standardów. Pojawia się pytanie, czy przytoczone orzeczenie Sądu Najwyższego z 10.12.2020 r. wyznaczy początek nowego podejścia organów procesowych do tej kwestii, czy będzie to jedynie stanowisko, które w żaden sposób nie wpłynie na praktykę procesową. Można zaryzykować twierdzenie, że będzie to zależało od wie-

dzy i aktywności pełnomocników czy prokuratorów i ich poszanowania dla interpretacji przepisów wyrażonego w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Nie ulega przy tym żadnej wątpliwości, że pogląd zaprezentowany w cytowanym orzeczeniu ma fundamentalne znaczenie dla strategii obrony, ale przede wszystkim dla realizacji gwarancji wynikających z prawa do obrony. Inaczej bowiem będzie wyglądała sytuacja procesowa rzeczywistego sprawcy przesłuchiwanego w charakterze świadka, a inaczej, gdy występuje w postępowaniu w roli podejrzanego, i to zarówno z perspektywy organu, jak i samego zainteresowanego.

W konsekwencji szerokiej argumentacji zaprezentowanej w uzasadnieniu orzeczenia Sądu Najwyższego należałoby oczekiwać, że organy ścigania dostosują swoją praktykę do przedstawionej wykładni art. 233 § 1a k.k. Oznacza to, że aktualizacja prawa do obrony w żaden sposób nie jest i nie może być uzależniona od decyzji organu procesowego o przedstawieniu zarzutów. Przyjmując powyższe, należy uznać, że to osoba przesłuchiwana wraz z pełnomocnikiem może uznać, że sytuacja procesowa prowadzi do podjęcia działań nakierowanych na obronę. Rzeczywisty sprawca bowiem najlepiej jest w stanie ocenić, czy istnieje ryzyko, że organ ustali podejrzanego, zakres działalności przestępczej, czy też inne istotne okoliczności dla przypisania odpowiedzialności karnej. Osoba ta też najlepiej orientuje się w skali tego ryzyka w kontekście wykonanych lub zaplanowanych czynności dowodowych, o których

się dowiedziała (np. o zrealizowanych lub zaplanowanych przesłuchaniach). Przyjęcie takiego założenia musi prowadzić do konstatacji, że niezależnie od decyzji i woli organu procesowego prowadzącego postępowanie to osoba przesłuchiwana będzie decydowała, czy złoży zeznania – w tym nawet nieprawdziwe, odmówi odpowiedzi na poszczególne pytania, czy też oświadczy, że w jej ocenie przysługuje jej status podejrzanego i chce skorzystać z prawa do odmowy składania wyjaśnień. Z punktu widzenia lojalności procesowej to ostatecznie rozwiązanie jawi się jako najmniej kontrowersyjne. Należy jednak podkreślić, że rzeczywisty sprawca występujący jeszcze jako świadek nie jest związany lojalnością działania wobec organu, przed którym występuje. Niemniej może się okazać, że takie rozwiązanie jest dla niego najlepsze ze strategicznego punktu widzenia. Orzeczenie Sądu Najwyższego pozwala także stwierdzić, że rzeczywisty sprawca – świadek – może bezkarnie składać fałszywe zeznania tak długo, jak nie pomawia nimi innych osób.

Komentowane orzeczenie pośrednio także wskazuje, że organ procesowy powinien każdorazowo przesłuchiwać osoby w charakterze podejrzanego, jeżeli tylko istnieje dostateczny materiał dowodowy do wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Jeżeli natomiast organ nie ma podstaw do przyjęcia dostatecznie uzasadnionego podejrzenia, że dana osoba popełniła czyn zabroniony, ale znajduje się ona w kręgu potencjalnych podejrzanych, to na-

leży odłożyć przesłuchanie do czasu zebrania dowodów pozwalających na jednoznaczne potwierdzenie statusu tej osoby. W sytuacji, w której osoba wezwana w charakterze świadka wskazuje organowi, że powinna być przesłuchiwana w charakterze podejrzanego, należy odstąpić od przesłuchania i odłożyć je w czasie.

## PODSUMOWANIE

Głosowane postanowienie Sądu Najwyższego należy przyjąć z satysfakcją i poczuciem ulgi. Dostrzegł on bowiem ryzyka wynikające z literalnej wykładni treści przepisu art. 233 § 1a k.k. i wskazał, w jaki sposób interpretować jego brzmienie, tak aby doszło do zachowania wypracowanych gwarancji i standardów w zakresie prawa do obrony. Nie może bowiem ulegać wątpliwości, że prawo do obrony, tak jak i pozostałe prawa uczestników postępowania, służą w pierwszej kolejności realizacji istotnych interesów osób, których dotyczą. Przyjęcie założenia, że korzystanie z tych praw może prowadzić do obstrukcji procesowej, czy wręcz unicestwienia podstawowego celu procesu karnego, traktować należy w kategoriach niezrozumienia istoty określonych ról procesowych. Należy zatem wyrazić oczekiwanie, że orzeczenie Sądu Najwyższego będzie stanowiło impuls nie tylko dla doktryny procesu karnego i zmiany legislacyjnej w przyszłości, ale także, a może i przede wszystkim, dla odpowiedniej praktyki orzeczniczej, jak i działań organów ścigania.

## ABSTRACT

**dr Katarzyna Gajowniczek-Pruszyńska**

The author is an advocate (District Bar Association in Warsaw), Vice Dean of the District Bar Association in Warsaw.

**dr Piotr Karlik**

The author is an advocate (District Bar Association in Poznan), an assistant professor at the Chair of Criminal Procedure at the Faculty of Law and Administration at the Adam Mickiewicz University in Poznan.

**Criminal liability of the actual perpetrator for giving false testimony  
– a commentary to the Supreme Court decision  
of 10.12.2020 (I KK 58/19)**

*In this commentary the authors focus on the consequences and significance of the Supreme Court's order of 10.12.2020. (I KK 58/19) for the activities of law enforcement agencies and the administration of justice. They also present selected positions of the Supreme Court on the interpretation of Article 233 § 1a of the Criminal Code. They present the argumentation of the Supreme Court and subject it to a critical analysis. In the next part, they point to the status of the actual perpetrator questioned as a witness and discuss the dangers of failing to respect the guarantee of the right to defence resulting from an incorrect interpretation of the provision of Article 233 § 1a of the Criminal Code. In conclusion, they also present a proposed model for the authorities to act in connection with the ruling.*

**Keywords:** *right to defence, Supreme Court, refusal to testify, false testimony*

**dr Katarzyna Gajowniczek-Pruszyńska**

ORCID: 0000-0003-1438-9785; e-mail: katarzyna.gajowniczek@adwokatura.home.pl

Autorka jest doktorem nauk prawnych, adwokatem (ORA w Warszawie), wicedziekanem Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie.

**dr Piotr Karlik**

ORCID: 0000-0003-3043-1453; e-mail: karlik@amu.edu.pl

Autor jest adwokatem (ORA w Poznaniu); adiunktem w Zakładzie Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

## BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Bielski Marek**, *Wyłączenie przestępności składania fałszywych zeznań w związku z przysługującym sprawcy czynu zabronionego prawem do obrony*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/3, s. 73–92
- Bojańczyk Antoni**, *Uprawnienie do składania fałszywych wyjaśnień – jak długo jeszcze*, „Palestra” 2014/9
- Cieślak Maciej**, *Przesłuchanie osoby podejrzanej o udział w przestępstwie, która nie występuje w charakterze oskarżonego*, „Państwo i Prawo” 1964/5–6
- Czabański Jacek, Warchoń Marcin**, *Prawo do milczenia czy prawo do kłamstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2007/12
- Dudek Dariusz**, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999
- Gajowniczek-Pruszyńska Katarzyna, Karlik Piotr**, *Granice prawa do obrony z perspektywy art. 233 § 1a k.k. – rozważania na tle postanowienia Sądu Najwyższego z 15.01.2020 r. (I KZP 10/19)*, „Palestra” 2020/6
- Gardocka Teresa**, *Materialne granice prawa do obrony w procesie karnym (w:) Prawo do obrony w postępowaniu penalnym*, Warszawa 2014, s. 34
- Gruszecka Dagmara**, *Zasięg prawa do obrony w kontekście odpowiedzialności za fałszywe zeznania*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010/2
- Herzog Aleksander** (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020, Legalis/el., komentarz do art. 233
- Lach Arkadiusz**, *Współczesne tendencje w zakresie ograniczania prawa do milczenia w procesie karnym (w:) Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004
- Nita Barbara**, *Konstytucyjne zakorzenienie zasady nemo tenetur se ipsum accusare (w:) Rzetelny proces karny, Księga jubileuszowa profesor Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- Pohl Łukasz**, *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień przez oskarżonego w polskim postępowaniu karnym – szkic teoretycznoprawny*, „Prokuratura i Prawo” 2006/6
- Rusinek Marcin**, *O prawie do kłamstwa (artykuł polemiczny)*, „Prokuratura i Prawo” 2008/4
- Skorupka Jerzy**, *Rzetelne postępowanie przygotowawcze (w:) Rzetelny proces karny, materiał konferencji naukowej, Trzebieszowice, 17–19.09.2009 r.*

- Sowiński Piotr**, *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Warszawa 2004
- Steinborn Sławomir, Wąsek-Wiaderek Małgorzata**, *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej (w:) Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B.T. Bienkowska, Warszawa 2015
- Wąsek-Wiaderek Małgorzata**, *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019/1
- Wiak Krzysztof (w:)** *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 233
- Wiliński Paweł**, *Konstytucyjne granice prawa do obrony*, „Palestra” 2007/5–6
- Wiliński Paweł**, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2006
- Wiliński Paweł**, *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień w postępowaniu karnym – artykuł polemiczny*, „Prokuratura i Prawo” 2007/2
- Wiliński Paweł**, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006
- Zalewski Wojciech (w:)** *Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, Komentarz do art. 222–316*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, Legalis/el., komentarz do art. 233, nb 4
- Zgoliński Igor (w:)** *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, LEX/el., komentarz do art. 233
- Zieliński Maciej**, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017